

Peregrynacje po historycznym Księstwie Nyskim

Na przełomie lutego i marca br. (24 – 25.02. i 2 – 3.03.) odbyło się w Nysie szkolenie dla przewodników i pilotów wycieczek zorganizowane przez Orion Consulting z Jesenika (Czechy) przy współudziale Oddziału PTTK „Tryton” w Nysie, Stowarzyszenia Na Rzecz Rozwoju Turystyki Na Pograniczu Polsko-Czeskim i Klubu Przewodników Po Republice Czeskiej „Pogranicze”. Zajęcia teoretyczne zajęły tylko pół dnia, a w pozostałym czasie 55 uczestników (z województw dolnośląskiego, lubuskiego, małopolskiego, śląskiego, opolskiego i podkarpackiego) intensywnie zwiedzało najpiękniejsze i najciekawsze miejsca i miejscowości historycznego Księstwa Nyskiego.

Księstwo Nyskie swymi początkami sięga 1198 roku, kiedy ziemie te przypadły Jarosławowi księciu opolskiemu, najstarszemu synowi księcia wrocławskiego Bolesława Wysokiego. Jarosław był też biskupem wrocławskim w latach 1198-1201. Po jego śmierci następca Bolesława Wysokiego Henryk I Brodaty pozostawił te ziemie we władaniu biskupów wrocławskich. Następni biskupi wrocławscy czynili starania o utworzenie księstwa – w 1223 roku biskup Wawrzyniec lokował na prawie flamandzkim Nyse, a w 1225 roku Głuchotązy (za zgodą Henryka I Brodatego). To właśnie w tym rejonie odkryto złoża złota, które stały się m.in. podstawą rozwoju i bogactwa nowo tworzonego księstwa biskupów wrocławskich. W XIII wieku powstały Złote Hory, Javornik, Jesenik, Paczków, a w XIV kolejne miejscowości –

Ścinawa Mała i Grodków. W XV wieku w księstwie biskupów wrocławskich było już 11 miast. Biskupi prowadzili intensywną kolonizację tych terenów, na tle czego doszło do zatargu o Przesiekę Śląską z Henrykiem IV Probussem, który domagał się zwierzchności nad założonymi na terenach przesieki 65 wsiami. W 1290 roku na mocy swego testamentu Henryk nadał biskupom wrocławskim niezależność na ziemi nysko-otmuchowskiej. Otrzymali też władzę sądowniczą oraz prawo bicia własnej monety. Pierwszym biskupem wrocławskim, który posługiwał się tytułem książęcym był Henryk z Wierzbna (biskup wrocławski w latach 1302-1319). To on faktycznie stworzył niezależne księstwo biskupie – księstwo nysko-otmuchowskie. I to on pierwszy zorganizował trybunał inkwizycyjny na Śląsku. Z jego inicjatywy przeprowadzono śledztwa we Wrocławiu, Świdnicy i Nysie, w wyniku których spalono na stosie 50 waldensów. Był przeciwnikiem Władysława I Łokietka i popierał króla

czeskiego Wacława II. W 1622 roku biskup wrocławski Karol Habsburg sprowadził do Nysy jezuitów, co rozpoczęło w XVII wieku fale procesów o czary i palenia kobiet na stosie. Miało to miejsce podczas trzech fal tych procesów. W latach 1651-1652 spalono na stosach 250 kobiet i dziewczynek, ale z zachowanych umów z katami wynika, że ta liczba była znacznie wyższa. W 1427 roku husyci zaatakowali Śląsk (w tym Księstwo Nyskie) w odwecie za krucjaty krzyżowców, których wsparli śląscy książęta. W bitwie w 1428 roku pod Nysą husyci rozgromili wojska śląskie, co przyczyniło się do dominacji husytów nad znaczną częścią Śląska. Nie przeszkodziło to w rozwoju Nysy – zamieszkiwało ją wówczas ponad 5000 osób. Od średniowiecza była znanym ośrodkiem edukacyjnym. W XIV wieku istniała w mieście szkoła parafialna przekształcona po wielu latach w znane gimnazjum. W czasach panowania biskupa Karola Ferdynanda Wazy (XVII w.) zostało przekształcone w Kolegium i Gimnazjum Jezuickie Carolinum. Miało ono stać się pierwszym na Śląsku uniwersytetem. Od początku XIV wieku Nysa stała się centrum krajowego i zagranicznego handlu sukienniczego. Przez tereny Księstwa prowadziły główne szlaki handlowe łączące wschód z zachodem i północ z południem. Dogodne położenie Nysy u zbiegu tych szlaków handlowych, pozwalało na rozwój handlu i rzemiosła w mieście. Jeden ze szlaków wiódł z północy na południe, z Pomorza, przez Wrocław, Nysę, Bramę Morawską i dalej do Ołomuńca w stronę Węgier, Włoch i Rumuni. Szlakiem tym do Nysy przywożono wina węgierskie, włoskie, sól i ołów z Siedmiogrodu. Inny szlak prowadził ze wschodu z terenów Rusi Kijowskiej, przez Kraków, Nysę i do Europy Zachodniej (Niemcy, Francja itd.). Gospodarczy rozwój Nysy, wzmocniło wprowadzenie w 1311 roku cennego prawa mili zaporowej, co ograniczyło rozwój obcego rzemiosła w obrębie mili od Nysy. W XIV wieku Nysa zostaje otoczona murami obronnymi. W mieście mieszkało 390 mistrzów rzemieślniczych, skupionych w 35 cechach. W mieście i na jego przedmieściach funkcjonowały: kuźnie miedziowe, wytwórnie drutu, wielkie młyny wodne.

Z Księstwem Nyskim związany jest również ród Mikołaja Kopernika. Dotychczas uważało się, że pochodzili ze wsi Koperniki niedaleko Nysy, ale nowsze badania pokazały, że dziadek i ojciec naszego genialnego astronoma byli mieszczanami nyskimi, kupcami handlującymi miedzią (od miedzi też pochodzi ich nazwisko: Kopernik). Ojciec Mikołaja wywędrował do Krakowa, a potem przeniósł się do Torunia, gdzie urodził się Mikołaj ze związku ojca, też Mikołaja, z Barbarą Watzenrode. Do dziś w Kopernikach znajduje się pomnik z 1966 roku upamiętniający pochodzenie z tej wsi rodu Mikołaja Kopernika.

Inną niezwykłą miejscowością na terenie Księstwa Nyskiego jest Paczków, który powstał pod koniec XIII wieku. Do dziś otaczają go regularnym owalem mury obronne o długości 1200 metrów. To one przyczyniły się do nazwania miasta jako „Polskiego Carcassonne”. Uwagę zwraca inkastelowany kościół pw. św. Jana Ewangelisty z potężną wieżą i charakterystycznym wykończeniem dachu w formie tzw. „jaskółczych ogonów”. Uchodzi za najświetniejszy kościół warowny w Europie Środkowej i książkowy przykład gotyckiej architektury sakralnej. Przez setki lat znajdował się w nim gotycki ołtarz z 1494 roku pochodzący prawdopodobnie z pracowni Wita Stwosza. W XIX wieku został przeniesiony do kościoła w Starym Paczkowie, gdzie można to wspaniałe dzieło podziwiać po renowacji konserwatorskiej.

Na terenie historycznego Księstwa Nyskiego znajdują się także dzieła wybitnego malarza doby baroku Michaela Willmanna (1630 – 1706) zwanego „Śląskim Rembrandtem”. Obrazy tego najwybitniejszego artysty-malarza na Śląsku znajdują się w kościele pw. św. Mikołaja i św. Franciszka Ksawerego w Otmuchowie (w ołtarzu głównym obraz „Św. Mikołaj błogosławiący rozbitków”). W nyskiej bazylice pw. św. Jakuba i św. Agnieszki znajduje się ich kilkanaście z najświetniejszym obrazem „Męczeństwo św. Bartłomieja”. W kościele pw. św. Wawrzyńca w Głuchołazach w jednym z ołtarzy bocznych znajduje się obraz „Opłakiwanie Chrystusa” pochodzący z warsztatu Michaela Willmanna. Natomiast w kościele pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Ścinawie Nyskiej znajduje się aż 14 obrazów autorstwa „Śląskiego Rembrandta”.

W XIX wieku w Księstwie Nyskim swój ślad odcisnął ród Schaffgotschów, którego przedstawiciel- Hans Ulryk ożenił się w 1858 roku z Joanną Gryzik von Schomberg-Godulla (z domu Grycik, która była córką komornika i dziedziczką ogromnej fortuny otrzymanej w spadku po Karolu Goduli). Wśród dóbr tej pary znalazł się m.in. pałac w Kopicach przebudowany w stylu neogotyckim z elementami neorenesansowymi. Przetrwał do końca II wojny światowej, ale w następnych latach niektóre elementy jego wyposażenia przekazano do jednostek państwowych. Później został rozgrabiony i podpalony. Nie miał szczęścia do kolejnych właścicieli i do dzisiaj zachował się jako ruina. Do nich też należał neogotycki pałac w Sulisławiu, który istnieje do dziś. Znajduje się w nim hotel (ma jedyne na Opolszczyźnie pięciogwiazdkowe apartamenty), ale jego szczególnym wyróżnikiem jest istnienie w jego murach prywatnego muzeum dzieł malarskich, rzeźbiarskich, porcelanowych i dekoracyjnych. Wszystkie te zabytki można dotknąć. W murach pałacu przechowywana jest największa kolekcja porcelany z dawnej wytwórni ceramiki w Tułowicach. Można zobaczyć portrety autorstwa Tamary Łempickiej, meble wrocławskie, brązy chińskie, żyrandol z willi Solfi Loren, arras z XVIII wieku czy stół wykonany dla królowej Wiktorii, a należący później do zespołu Rolling Stones. To tam znajdują się dwa najwyższe w Polsce porcelanowe wazony (fot. 1).

Z Księstwem Nyskim była również związana królowna Marianna Orańska (1810-1883) wywodząca się z niderlandzkiego rodu królewskiego. Długo szukając swego miejsca założyła swą magnacką siedzibę w Kamieńcu Żąbkowickim. Była znakomitą administratorką swych dóbr. Wśród jej dokonań znajdziemy utworzenie kamieniołomów, kopalń, kuźni, szklarstwa, ale też budowę dróg, świątyń i schronisk górskich. Była mecenasem szkolnictwa i opieki zdrowotnej, a także założyła fundację dobroczynności. Ona właśnie w 1883 roku ufundowała w Jeseniku kościół ewangelicki w stylu neogotyckim, stojący tam do dziś.

Najdłużej panującym biskupem – księciem Księstwa Nyskiego był Franciszek Ludwik von Pfalz – Neuburg. Sakrę biskupią nosił aż 49 lat ! (lata 1683 – 1732), a jego pontyfikat wiązał się z prężnym rozwojem Księstwa Nyskiego i Nysy. Był wielkim mecenasem kultury, sztuki i nauki, fundatorem wielu obiektów w mieście m. in. kościoła pw. św. Apostołów Piotra i Pawła, Fontanny Trytona oraz dokończył budowę Pałacu Biskupiego. W czasach jego panowania rozbudowano umocnienia obronne miasta, które stało się jeszcze silniejszą twierdzą. W 1741 roku w wyniku ataku wojsk pruskich Fryderyka II i zdobyciu Nysy, księstwo zostaje podzielone na dwie części: południowa z miastami Jesenik, Vidnava, Žulová, Javorník zostaje w rękach Habsburgów, natomiast północna część z Nysą, Otmuchowem i Paczkowem przechodzi w ręce Prusaków. Król pruski rozbudowuje umocnienia Nysy i staje się ona jedną z największych twierdz w Europie. Mimo tego twierdza ulega wojskom francuskim w 1807 roku (powodem były zaniedbania następców Fryderyka II w utrzymaniu twierdzy). W następnym roku Francuzi opuszczają Nysę, a Prusy muszą zapłacić Francji ogromne kontrybucje. To stało się powodem sekularyzacji (upaństwowienia) wszystkich dóbr kościelnych na Śląsku i w całych Prusach w 1810 roku i Księstwo Nyskie przestaje istnieć. W 1903 roku, po 162 latach Nysa, przestaje być twierdzą. Początek XX wieku to obszarowy rozrost miasta, powstają wtedy również nowoczesne kościoły. in. neogotycki kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej, oraz neoromański kościół św. Elżbiety Węgierskiej. W czasie I Wojny Światowej i Powstań Śląskich nyskie fortyfikacje zostają zamienione w obozy jenieckie od 1864 roku. Najstojniejszymi jeńcami nyskimi byli markiz Marie Joseph de La Fayette – bohater wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych (którego więziono w twierdzy nyskiej w epoce wojen rewolucyjnej Francji) oraz ówczesny kapitan, Charles de Gaulle, późniejszy generał, szef rządu i prezydent Francji. W marcu 1916 r. w trakcie bitwy pod Verdun (fort Douaumont) 26-letni oficer w trakcie jednego z ataków na pozycje nieprzyjaciela został ciężko ranny w nogę. Zabranym przez niemieckich sanitariuszy znalazł się w niewoli, która trwała łącznie 32 miesiące. Podjął aż 5 prób ucieczki z obozów jenieckich – wszystkie nieudane. W twierdzy nyskiej przebywał w maju-czerwcu 1916 roku.

W roku 1945 zamienione w twierdzę miasto zajmuje Armia Czerwona. Dochodzi do rabunków, grabieży i podpałów. W latach 50. XX wieku dochodzi do zniszczeń zabytkowej tkanki miejskiej Nysy. Później powstają nowe osiedla z wielkiej płyty. Powstały zakłady przemysłowe, które w większości nie przetrwały zmian społeczno-gospodarczych po zmianie ustroju. Obecnie zdecydowana większość miejscowości na terenie historycznego Księstwa Nyskiego jest odnowiona i przyciąga uwagę swymi zabytkami i turystyczną infrastrukturą.

W szkoleniu wzięło udział aż troje członków Oddziału PTTK „Sudety Zachodnie”. Każdy jego uczestnik po zakończeniu szkolenia otrzymał certyfikat oraz piękną odznakę „Przewodnika po historycznym Księstwie Nyskim” - jej projektantem był Marcin Nowak – szef Oddziału PTTK „Tryton” w Nysie(fot.2). Wszyscy uczestnicy tego wydarzenia zdobyli również odznakę „Miejskiego Szlaku Turystycznego” w Nysie (fot.3). Głównym organizatorem, dobrym duchem tego przedsięwzięcia, człowiekiem „od wszystkiego” był Wojciech Olszewski, którego praca zasługuje na wielkie uznanie, podziw i szacunek. Uczestnicy szkolenia rozstawali się w bardzo dobrych nastrojach, naładowani pozytywną energią oraz przepełnieni ogromem wiedzy zdobytej podczas poznawania zabytków i tajemnic Księstwa Nyskiego.

Janusz Milewski